

I. ΜΟΥΣΙΚΗ ΣΤΗΝ ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ¹

1. ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ

Σ' όλο σχεδόν τον κόσμο είναι γνωστό τουλάχιστον με τον τίτλο του το μουσικό έμβλημα της Γαλλικής Επανάστασης – η *Μασσαλιώτιδα*. Η μεγάλη διάδοση του επαναστατικού αυτού τραγουδιού και ακόμα περισσότερο η συναισθηματική φόρτιση, που προκαλούν η μουσική και οι στίχοι του, δημιουργούν πιθανόν την εντύπωση ότι σ' αυτό συμπυκνώνεται η πεμπτούσια των σχέσεων, που μπορεί να υπάρχουν μεταξύ Γαλλικής Επανάστασης και μουσικής.

Αυτή την εντύπωση την αισθάνομαι ως πρόκληση. Γιατί, αν ένα ιστορικό γεγονός όπως η Γαλλική Επανάσταση συμπυκνώνεται μουσικά και μάλιστα όχι *συναισθηματικά* αλλά *πραγματικά* σε ένα τραγούδι, τότε είναι αμφισβητήσιμο, αν αξίζει τον κόπο η προσπάθεια να συσχετιστεί το γεγονός αυτό με την μουσική. Σε μια τέτοια περίπτωση η σχέση του ιστορικού γεγονότος με την μουσική δεν θα ήταν άλλη απ' αυτή που έχουν διάφορα εντυπωσιακά συμβάντα της καθημερινής επικαιρότητας, τα οποία επίσης αποθανατίζονται συχνά σ' ένα τραγούδι.

Τι μένει όμως από τον οποιονδήποτε ρόλο της Γαλλικής Επανάστασης στην μουσική, αν αγνοήσει κανένας την *Μασσαλιώτιδα*;

Το ερώτημα δεν είναι τόσο επιφανειακό, όσο ίσως θεωρήσει κανένας λαμβάνοντας υπόψη την αβέβαιη υπόθεση, πάνω στην οποία στηρίχτηκαν οι προηγούμενες σκέψεις. Γιατί, αν παραδεχτούμε πως αυτό που ξέρουμε μπορεί να μας χωρίζει απ' αυτό, που δεν ξέρουμε, τότε είναι εύλογη η παρατήρηση ότι η φήμη της *Μασσαλιώτιδας* γίνεται ενδεχομένως, τουλάχιστον ως ένα βαθμό, παρπέτασμα άγνοιας για την μουσική και την μουσική ζωή στην Γαλλική Επανάσταση. Και κάπως έτσι έχουν τα πράγματα. Ειδικά μάλιστα σ' αυτή την περίπτωση, που η επέτειος ευνοεί ενθουσιώδεις πανηγυρικές αναφορές στο θέμα.

Σε νεότερα και παλαιότερα έργα κυρίως εκλαϊκευτικής μουσικής ιστοριογραφίας η σχέση της Γαλλικής Επανάστασης με την μουσική αποτελεί συχνά, όταν αναφέρεται, ένα περιθωριακό γεγονός. Κι αυτό δεν είναι τυχαίο. Γιατί η εκλαϊκευτική μουσική ιστοριογραφία ανταποκρινόμενη συνήθως στην επιθυμία

---

1. Επεξεργασμένο κείμενο διάλεξης που έγινε στις 17-4-89 στο Πολιτιστικό Κέντρο «Δημήτρης Γληνός» (Αθήνα) με την ευκαιρία της επετείου των διακοσίων χρόνων της Γαλλικής Επανάστασης.

του μουσικού και του ακροατή βάζει στο κέντρο του ιστοριογραφικού ενδιαφέροντος το *μουσικό έργο* ή/και τον *συνθέτη*. Έτσι η περιθωριοποίηση είναι συνέπεια συνειδητών ή ασυνειδητών ιστορικοφιλοσοφικών και μεθοδολογικών επιλογών². Ο συσχετισμός εξωμουσικών ιστορικών γεγονότων με την μουσική βρίσκεται σ' αυτές τις περιπτώσεις στα ακραία όρια μουσικού ιστοριογραφικού ενδιαφέροντος και αν απασχολεί την μουσική ιστοριογραφία, την απασχολεί μόνο για χάρη της αντικειμενικής πληρότητας στην καταγραφή ιστορικών γεγονότων, χωρίς όμως να γίνεται γι' αυτό τον λόγο αντικείμενο του καθαυτού μουσικοϊστορικού προβληματισμού και χωρίς επομένως να διεισδύει σε γενικές πραγματεύσεις ιστορίας της μουσικής. Διαφορετικά είναι τα πράγματα για την μουσική ιστοριογραφία, που βάζει στο κέντρο του ιστοριογραφικού ενδιαφέροντος τον συσχετισμό του *κοινωνικού* με το *μουσικό γίνεσθαι* – ό,τι κι αν πρέπει να εννοήσουμε με την έννοια «μουσικό γίνεσθαι». Σ' αυτές τις περιπτώσεις η αναφορά ή όχι στην μουσική της Γαλλικής Επανάστασης αναδεικνύει ένα διαφορετικό πρόβλημα. Ποιο είναι αυτό;

Ιδεολογικό βάθος της Γαλλικής Επανάστασης είναι ο Διαφωτισμός. Αν γι' αυτό τον λόγο ισχύει πως η Γαλλική Επανάσταση είναι αδιανόητη χωρίς τον Διαφωτισμό, κανένας βέβαια δεν θα ισχυριζόταν ότι ισχύει και το αντίστροφο. Έτσι ο Διαφωτισμός, στον βαθμό που ήταν ιδεολογία νέων κατά τον 18ο αιώνα στρωμάτων της αστικής τάξης, και η ιστορική διαδικασία ενίσχυσης της οικονομικής και πολιτικής ισχύος αυτών των στρωμάτων στην κοινωνική ζωή είναι εντελώς ανεξάρτητα από το συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός της Γαλλικής Επανάστασης. Κα-

---

2. Την διαφορά οπτικής γωνίας μουσικού και ακροατή από την μια μεριά και ιστορικού της μουσικής από την άλλη προσδιορίζει με απλό και εύστοχο τρόπο ο Ζαν Μονγκρεντιέν ως εξής: «L' historien n' a pas nécessairement la même vision que le musicien professionnel ou l' amateur: pour eux, compte, avant toute chose, la valeur intrinsèque de l' oeuvre; sa pérennité est un garant de son intérêt; dans cette perspective tout ce qui a pu résister victorieusement à l' érosion des siècles est objet d' étude. Pour l' historien, il en va autrement. Désireux de reconstituer ce qui fut, à un moment donné, la vie musicale d' une société ou d' une nation, il est à l' affût du moindre indice. Tout autant que les oeuvres, les institutions qui les ont vu naître, leur histoire, les causes de leurs échecs ou de leurs succès l' intéressent: il épie les moindres signes de la transformation des mentalités et du goût.» Jean MONGRÉDIEN, *La musique en France des Lumières au Romantisme* (1789-1830). s.l. Flammarion [1986], σελ. 7-8. – «Ο ιστορικός δεν έχει υποχρεωτικά την ίδια θεώρηση των πραγμάτων με τον επαγγελματία μουσικό ή τον ερασιτέχνη: γι' αυτούς μετράει πριν ο,τιδήποτε άλλο η ενδογενής αξία του έργου· η επιβίωσή του μέσα στον χρόνο είναι εγγύηση του ενδιαφέροντός του· σ' αυτή την προοπτική, ό,τι κατόρθωσε να αντισταθεί νικηφόρα στην φθορά των αιώνων, είναι αντικείμενο σπουδής. Για τον ιστορικό τα πράγματα είναι διαφορετικά. Επιδιώκοντας να αποκαταστήσει αυτό που υπήρξε σε κάποια δεδομένη στιγμή η μουσική ζωή μιας κοινωνίας, ενός έθνους, αναζητά συστηματικά και την παραμικρή ένδειξη. Εξίσου με τα έργα, τον ενδιαφέρουν οι θεσμοί που τα είδαν να γεννιούνται, η ιστορία τους, οι αιτίες των αποτυχιών ή των επιτυχιών τους· εξετάζει λεπτομερειακά τα ελάχιστα δείγματα μεταβολής των νοοτροπιών και του γούστου.» (Μτφ. Δ.Γ.).

τά συνέπεια η θεώρηση της Γαλλικής Επανάστασης ως αφετηρίας για εξέταση ζητημάτων που αφορούν τον Διαφωτισμό και την ιστορική διαδικασία ενίσχυσης της αστικής τάξης είναι από μεθοδολογική άποψη εξαιρετικά προβληματική, αν όχι εσφαλμένη.

Αυτό ακριβώς ισχύει και για την μουσική. Ο συσχετισμός μεταξύ ενίσχυσης του κοινωνικού ρόλου της αστικής τάξης και εξέλιξης της μουσικής ως θέμα ιστοριογραφικού προβληματισμού είναι πολύ ευρύτερο από την μουσική στην Γαλλική Επανάσταση και εκτείνεται σε χρονικές περιόδους πολύ προγενέστερες αλλά και πολύ μεταγενέστερες του μεμονωμένου αυτού ιστορικού γεγονότος. Γεγονότα και καλλιτεχνικά ρεύματα που προηγήθηκαν χρονικά της Γαλλικής Επανάστασης, χωρίς ποτέ να αποκτήσουν ειδική σχέση μ' αυτή, αλλά επίσης γεγονότα και καλλιτεχνικά ρεύματα σύγχρονα της Γαλλικής Επανάστασης, τα οποία όμως συνέβησαν εκτός της Γαλλίας και μάλιστα αρκετές φορές χωρίς καν να γίνουν γνωστά εκεί, έχουν συχνά καταστατική σημασία για την ιστοριογραφική διατύπωση των σχέσεων μεταξύ κοινωνικής και μουσικής εξέλιξης κατά τον 18ο και τις αρχές του 19ου αιώνα. Κατά συνέπεια η Γαλλική Επανάσταση παρά την εξέχουσα σημασία της για την ιστορική διαδικασία διαμόρφωσης της σύγχρονης κοινωνίας των πολιτών δεν έχει αναγκαστικά την ίδια σημασία για την ιστορική διαδικασία διαμόρφωσης συνθηκών αστικής μουσικής ζωής.

Φαίνεται μάλιστα ύστερα απ' όλα αυτά να απομακρύνεται αναπόφευκτα η Γαλλική Επανάσταση από το στόχαστρο μιας ειδικής μουσικοϊστορικής προσέγγισης; Οπωσδήποτε όχι. Έρευνες διαφόρων αρχείων, κατάλογοι μουσικών έργων, διαφόρων ειδών πηγές της εποχής αλλά και συνθετικές εργασίες έχουν αναδείξει την γενικότερη σημασία μουσικοϊστορικών γεγονότων της Γαλλικής Επανάστασης και αποτελούν εκφάνσεις μουσικοϊστορικής προσέγγισης μέσω των οποίων διαφαίνονται οι γενικού και ειδικού ενδιαφέροντος πλευρές της μουσικής στην Γαλλική Επανάσταση. Σε τέτοιες εργασίες στηρίζεται και η παρούσα παρουσίαση³.

---

3. Θεμελιακές έρευνες γύρω από το θέμα (έρευνα αρχειακών πηγών, κατάλογοι έργων, εκτενείς αναφορές σε κείμενα της εποχής) θα αναφερθούν παρακάτω. Οι προσπάθειες συνθετικής παρουσίασης της μουσικής στην Γαλλική Επανάσταση και ένταξής της στο γενικότερο μουσικοϊστορικό γίγνεσθαι εκείνης της εποχής ήσαν μέχρι πρόσφατα αρκετά περιορισμένες. Αυτό σχετίζεται μ' ένα ευρύτερο κενό στην έρευνα της γαλλικής μουσικής κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 18ου και τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα (μέχρι το 1830, χρονιά πρώτης εκτέλεσης της Φανταστικής Συμφωνίας του Μπερλιόζ), αλλά και με την βαθμιαία εξαφάνιση έργων εκείνης της εποχής από το ρεπερτόριο των συναυλιών, η οποία με την σειρά της περιόρισε το ενδιαφέρον της εκλαϊκευτικής μουσικής ιστοριογραφίας για τους συνθέτες τους. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι εισαγωγές του Κερουμπίνι, για τις οποίες στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα ο Χανς φον Μπύλοφ (Hans von Bülow) έγραφε, ότι θα παίζονται παντού όπου θα γίνονται συναυλίες οργανικής μουσικής (βλ. Jean MONGRÉDIEN, ό.π., σελ. 97), βαθμιαία εξαφανίστηκαν σχεδόν κατά τον 20ο αιώνα από τα προγράμματα των συναυλιών. Και βέβαια ο Κερουμπίνι ήταν και παρέμεινε ο γνωστότερος ίσως συνθέτης εκείνης της εποχής.

Αφετηρία θεώρησης της μουσικής στην Γαλλική Επανάσταση είναι τα μοναδικά πολιτικά γεγονότα εκείνων των χρόνων με τις προϋποθέσεις και τις συνθήκες μουσικής ζωής που δημιούργησαν. Η αφετηρία προσδιορίζει και τα χρονικά όρια της ιστορικής αναφοράς. Αρχή της είναι η έκρηξη της Επανάστασης στις 14 Ιουλίου 1789. Το τέλος της δεν μπορεί να προσδιοριστεί με την ίδια ακρίβεια. Σε αντιστοιχία όμως με την εξέλιξη της Επανάστασης, η ανατροπή της δικτατορίας των Γιακωβίνων στις 27 Ιουλίου 1794 (9η Θερμιδώρ) μπορεί να θεωρηθεί ως χρονικό ορόσημο, το οποίο ορίζοντας τα έσχατα όρια κοινωνικής ριζοσπαστικότητας της Επανάστασης ορίζει επίσης, αν και όχι με την ίδια σαφήνεια, το τέλος των ιδιαίτερων, μοναδικών ως εκείνη την εποχή συνθηκών μουσικής ζωής. Έτσι αναφέρομαι εδώ σε γεγονότα και επιτεύξεις της μουσικής και μουσικής ζωής, των οποίων οι προϋποθέσεις δημιουργήθηκαν κυρίως στα πέντε πρώτα θυελλώδη και αποφασιστικά για τον χαρακτήρα της Γαλλικής Επανάστασης χρόνια, χωρίς ωστόσο να περιορίζομαι αποκλειστικά σ' αυτά.

Σ' ό,τι αφορά την μουσικολογική έρευνα η κατάσταση άρχισε να αλλάζει βαθμιαία κατά την δεκαετία του '70. Σημαντική είναι απ' αυτή την άποψη η ευρεία ιστορική σύνθεση της μουσικής του 19ου αιώνα που δημοσίευσε το 1961 ο Γκέοργκ Κνέπλερ (Georg KNEPLER, *Musikgeschichte des 19. Jahrhunderts*. Βερολίνο, 1961 Δύο τόμοι). Αρκετά χρόνια αργότερα, το 1986, δημοσιεύτηκε η μόνη γνωστή στον γράφοντα συνθετική ιστοριογραφική εργασία που είναι αφιερωμένη ειδικά σ' αυτήν την περίοδο της γαλλικής μουσικής (Jean MONGRÉDIEN, *La musique en France des Lumières au Romantisme (1789-1830)*. [Παρίσι]. [1986]). Οι δύο αυτές εργασίες απετέλεσαν την βάση της παρούσας παρουσίασης. Από τις σύντομες γενικές επισκοπήσεις ιστορίας της μουσικής αναφορές στην μουσική στα χρόνια της Γαλλικής Επανάστασης περιέχει η *Σύντομη Ιστορία της Μουσικής της Οξφόρδης* της Οξφόρδης (Gerald ABRAMHAM, *The Concise Oxford History of Music*, Oxford-New York: Oxford University Press 1985). Ωστόσο υπάρχουν και παλαιότερες σχετικές εργασίες, άγνωστες ως προς το περιεχόμενό τους στον συντάκτη του παρόντος. Ενδεικτικά αναφέρονται: Henri RADIGUER, [Μουσική ιστορία της Γαλλίας από το 1789 ως το 1815]. Στο: A. LAVIGNAC, *Encyclopédie de la Musique et Dictionnaire du Conservatoire*, 1ère Partie: Histoire de la Musique, τόμος 3ος, Παρίσι, 1913 κ.ε. (Η εργασία του Radiguer στα πλαίσια της γνωστής μουσικής εγκυκλοπαίδειας του Lavignac μνημονεύεται εδώ με βάση την σχετική αναφορά στο Georg KNEPLER, ό.π., τόμος 2ος, σελ. 948.) Επίσης: P. LANDORMY, *La Musique française de La Marseillaise à la mort de Berlioz*. Παρίσι 1944.

Από την νεότερη ειδική βοηθητική βιβλιογραφία αναφέρονται εδώ:

Adelheid COY, *Die Musik in der Französischen Revolution. Zur Funktionsbestimmung von Lied und Hymne*. Μόναχο 1978.

Jean-Louis JAM, *Poésie et musique des fêtes révolutionnaires*. Thèse 3e cycle. Clermont-Ferrand 1980.

Bruno BÉVAN, *Les changements de la vie musicale parisienne de 1774 à 1799*. Παρίσι 1980.

Όταν το βιβλίο βρισκόταν στο τυπογραφείο, πληροφορήθηκε ο συγγραφέας την δημοσίευση της παρακάτω συλλογής μελετών γύρω από την μουσική στην Γαλλική Επανάσταση: Malcolm BOYD (ed.), *Music and the French Revolution*. Cambridge University Press 1992.

2. ΜΟΥΣΙΚΗ ΖΩΗ ΣΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ

Το 1789, πριν ξεσπάσει η Επανάσταση, σ' ολόκληρη την Γαλλία ανθούσε μια εξαιρετικά ανεπτυγμένη αστική καλλιέργεια της μουσικής, η οποία εκδηλωνόταν κυρίως μέσα από πολυάριθμες σειρές δημόσιων συναυλιών και μέσα από το εμπόριο μουσικών εκδόσεων. Η παρισινή μουσική ζωή κατείχε μέσα σ' αυτήν την αστική καλλιέργεια της μουσικής την αδιαφιλονίκητη πρωτοπορία, όχι όμως την αποκλειστικότητα. Χάρη σ' αυτήν την πρωτοπορία έβρισκαν εκεί τον δρόμο προς το φως της δημοσιότητας και έργα ξένων συνθετών, για τους οποίους η προσωπική εξάρτηση από κάποιον ηγεμόνα-αφέντη αποτελούσε εμπόδιο ελεύθερης ατομικής σταδιοδρομίας.

Άμεσες και έμμεσες πληροφορίες επιτρέπουν την τεκμηρίωση της σύμπτωσης ή αντιπαράθεσης οικονομικών, πολιτικών, ταξικών συμφερόντων και επιδιώξεων στην μουσική ζωή της προεπαναστατικής Γαλλίας. Αλλά και οι ιδεολογικές και αισθητικές συγκρούσεις δεν είναι λιγότερο σαφείς. Σ' ένα χρονικό διάστημα μερικών τουλάχιστον δεκαετιών και προπαντός από τα μέσα του 18ου αιώνα και εξής η αστική τάξη έκανε αισθητή μια δική της θεώρηση του κόσμου μέσα και από την μουσική. Η εξέλιξη αυτή δεν αναιρούσε την πάντοτε εμφανή εξάρτηση από την πολιτική, συχνά και την ιδεολογική, κυριαρχία της αυλικής αριστοκρατίας. Ωστόσο εξίσου εμφανές ήταν πια πως η κοινωνική επαφή με την μουσική ήταν και για την αυλική αριστοκρατία αναπόσπαστα δεμένη με το εμπόριο της διαμορφούμενης αστικής κοινωνίας των πολιτών. Και όχι μόνον αυτό. Το αστικό γούστο διείσδυε στα αριστοκρατικά σαλόνια επηρεάζοντας ανάλογα με την συγκυρία της στιγμής στάσεις και αντιδράσεις ακόμα και της βασιλικής εξουσίας⁴.

Τα γεγονότα της 14ης Ιουλίου 1789 και τα επακόλουθά τους ανέτρεψαν άρδην το σύστημα πολιτικής εξουσίας και πολύ σύντομα ό,τι είχε απομείνει από το θεσμικό-νομικό οικοδόμημα της κυριαρχίας της φεουδαρχικής αριστοκρατίας. Τι απέμεινε μέσα σ' αυτές τις συνθήκες από την μουσική και την μουσική ζωή του Παλαιού Καθεστώτος; Το ερώτημα είναι εύλογο. Για την ανίχνευση όμως του ρόλου της μουσικής στην Επανάσταση είναι περισσότερο πρόσφορο να εξεταστούν οι καινούργιες συνθήκες μουσικής ζωής που δημιουργήθηκαν μετά τα γεγονότα της 14ης Ιουλίου.

3. ΟΙ ΓΙΟΡΤΕΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

Όπως σε κάθε επανάσταση, έτσι και στην Γαλλική έκαναν ορμητικά την εμφάνισή τους στο προσκήνιο της καθημερινής πολιτικής ζωής μεγάλες λαϊκές μάζες. Αυτό δεν ήταν καινούργιο στην ιστορία και ιδιαίτερα στην ιστορία των νεότερων ευρωπαϊκών αστικών εξεγέρσεων. Ποτέ όμως ως τότε οι εξεγερμένοι δεν

4. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι διάφορες φάσεις της *Querelle des Bouffons* στα μέσα του 18ου αιώνα.

είχαν αμφισβητήσει τόσο ριζοσπαστικά όχι μόνο την πολιτική έκφραση και τα ιδεολογικά θεμέλια της φεουδαρχικής κυριαρχίας αλλά και τις κοινωνικές επιπτώσεις καθολικών θεσμών και αντιλήψεων ανθρώπινων κοινωνιών. Χαρακτηριστική εκδήλωση αυτής της τελευταίας αμφισβήτησης ήταν όχι μόνο η άρνηση ιδεολογικής κηδεμονίας της Εκκλησίας (αυτό είχε συμβεί και παλαιότερα) αλλά και η απόπειρα θεσμικής κατάρτησης παραδεδομένων εκφάνσεων της θρησκείας. Σημαντικές ήταν οι συνέπειες αυτής της ριζοσπαστικής αμφισβήτησης για τις μορφές συλλογικής έκφρασης στάσεων και αντιλήψεων ατόμων αλλά και οργάνων της επαναστατικής εξουσίας απέναντι στην ίδια την διαδικασία της Επανάστασης. Και μ' αυτές τις συνέπειες ερχόμαστε στο πρώτο και ίσως σημαντικότερο από τα καινούργια περιβάλλοντα μουσικής ζωής – τις *Γιορτές της Επανάστασης*.

Οι *Γιορτές της Επανάστασης*⁵ – δηλαδή γιορταστικές εκδηλώσεις σε επετειούς σημαντικών γεγονότων της Επανάστασης, ύστερα από σημαντικές στρατιωτικές νίκες είτε κατά την ταφή επιφανών προσώπων – δημιούργησαν ένα καινούργιο, αν και πρόσκαιρο στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του περιβάλλον μουσικής ζωής. Εύλογα μπορεί να αναρωτηθεί κανένας κατά πόσο αυτές οι γιορτές δεν θα πρέπει να θεωρηθούν από την σκοπιά της ιστορίας της μουσικής ως μια περιθωριακή εκδήλωση, κάτι σαν τις σύγχρονες παρελάσεις με τα εμβατήριά τους. Απάντηση σ' αυτό το ερώτημα δεν μπορεί να αναζητηθεί με την εξέταση αποκλειστικά του μουσικού μέρους αυτών των γιορτών. Πρέπει να εξετάσουμε σύντομα τι ήταν αυτό, που οδηγούσε μια παρισινή εφημερίδα το 1792 στο συμπέρασμα ότι «λαϊκές γιορτές είναι η καλύτερη αγωγή του λαού»⁶.

Ας αναλογιστούμε την μοναδικότητα γιορτών και γεγονότων – ιδιαίτερα του κορυφαίου απ' αυτά. Μια λαϊκή εξέγερση γκρεμίζει ένα φρούριο, που έχει γίνει σ' αυτή την περίπτωση σύμβολο μακραινώνης και αδιαμφισβήτητης εξουσίας και καταπίεσης. Στα λίγα χρόνια που αυτό και άλλα παρεμφερή γεγονότα μπορούσαν

---

5. Η πραγμάτευση των Γιορτών της Επανάστασης και της μουσικής τους στηρίζεται εδώ κυρίως στα εξής βοηθήματα: Georg KNEPLER, ό.π., τόμος 1ος σελ. 111-142, Jean MONGRÉDIEN, ό.π., σελ. 34-47 και Albert SOBOUL, *La civilisation et la Révolution française*. Παρίσι 1988, σελ. 358-374.

Η βιβλιογραφία για το θέμα, κυρίως από τον 19ο αιώνα, είναι πλούσια αλλά δεν στρέφεται πάντα σε ζητήματα που αφορούν την μουσική. Στην παρακάτω επιλογή αναφέρονται μερικοί τίτλοι αντιπροσωπευτικοί για την παλαιότερη και νεότερη βιβλιογραφία με βάση τις σχετικές αναφορές στο Jean MONGRÉDIEN, ό.π.

Constant PIERRE, *Musique des fêtes et cérémonies de la Révolution française*. Παρίσι 1899. Μία από τις εκτενείς εργασίες του περασμένου αιώνα, η οποία παρέχει σήμερα επεξεργασμένο πολύτιμο υλικό πηγών της εποχής.

Mona OUZOUF, *La Fête révolutionnaire*. Παρίσι 1976.

J. EHRARD/P. VIALLANEIX (éd.), *Les Fêtes de la Révolution*. Παρίσι 1977 (Colloque de Clermont-Ferrand, Juin 1974).

6. Georg KNEPLER, ό.π., τόμος 1ος σελ. 115.

να γιορτάζονται, γεγονότα και γιορτασμοί τους σχεδόν συνέπιπταν. Οι δράστες των γεγονότων ταυτίζονταν μ' αυτούς που πανηγύριζαν γι' αυτά. Είναι βέβαιο ότι η μουσική ήταν ένα μόνο στοιχείο αυτών των γιορτασμών. Αλλά ποια μουσική μέχρι τότε και με ποιον τρόπο θα μπορούσε να είναι κατάλληλη για τέτοιους γιορτασμούς; Και ο ίδιος ο γιορτασμός, πώς γινόταν;

Υπάρχουν πολλές εικονογραφικές και γραπτές μαρτυρίες της εποχής, που δίνουν απάντηση στο τελευταίο ερώτημα. Περισσότερο από την περιγραφή των εορταστικών διαδικασιών ενδιαφέρουν καταρχήν οι στάσεις κι οι απόψεις των ανθρώπων που έπαιρναν μέρος σ' αυτές. Έτσι, στην πρώτη επέτειο της πτώσης της Βαστίλλης, που ήταν ταυτόχρονα και γιορτασμός για την ενιαία δημοκρατική διοικητική διάρθρωση της Γαλλίας (Fête de la Fédération), την οποία λίγο καιρό πριν είχε αποφασίσει η Συνταγματική Συνέλευση, αποφασίστηκε η διαμόρφωση ενός ανοιχτού γιορταστικού χώρου στο Παρίσι, στο Πεδίο του Άρεως (στην περιοχή που βρίσκεται σήμερα ο Πύργος του Άιφελ) και έγινε επίκληση και στην εθελοντική εργασία των πολιτών. Ένας αυτόπτης μάρτυρας των γεγονότων, αφού αναφέρει ότι γυναίκες και άνδρες κάθε κοινωνικού στρώματος, ακόμα και ιερείς, μοναχοί, καθώς και κυρίες της αριστοκρατίας συμμετείχαν στις χωματουργικές εργασίες, γράφει:

«Θεώρησα αυτό το εργοτάξιο με πάνω από 60000 εργαζόμενους, άνδρες και γυναίκες, από πολιτική άποψη και κατέληξα στο συμπέρασμα ότι για λαούς που εμπνέονται από το πνεύμα της ελευθερίας δεν υπάρχει τίποτα δυσάρεστο και τίποτα αδύνατο»⁷.

Παρόμοιες κρίσεις για το ίδιο γεγονός εκφράζονται και σε άλλες μαρτυρίες της εποχής.

Γενικότερα οι Γιορτές της Επανάστασης ήταν η χαρακτηριστικότερη πανηγυρική έκφραση των νέων κοινωνικών σχέσεων που είχαν προκύψει από την κατάλυση πολιτικών και άλλων θεσμών του Παλαιού Καθεστώτος. Από την αρχή είχαν δύο συστατικά στοιχεία, την πρωτοβουλία και ενεργητική συμμετοχή λαϊκών μαζών και την επίσημη οργάνωση από τις αρχές της Επανάστασης. Στο πρώτο στοιχείο οφείλονταν διάφορα αυθόρμητα πανηγύρια, χοροί, πομπές κ.ά. χωρίς σαφές τελετουργικό τυπικό αλλά με σαφές, ευκαιριακό ή γενικότερο, πολιτικό περιεχόμενο. Στο δεύτερο στοιχείο οφείλονταν οι επίσημες επετειακές ή άλλες γιορτές σε τακτές ημερομηνίες ή με την ευκαιρία έκτακτων σημαντικών γεγονό-

7. Ό.π., σελ. 111-112. Μετάφραση από τα γερμανικά: Δ. Γ. Ο αυτόπτης μάρτυρας είναι ο Jean François Gaultier de Biauzat (1739-1815), δικηγόρος από το Clermont-Ferrand και εκλεγμένος εκπρόσωπος της Τρίτης Τάξης (Tiers État) της ίδιας περιοχής στην Σύνοδο των Γενικών Τάξεων (États Généraux) του 1789. Βλ. σχετικά Jean TULARD/Jean-François FAYARD/Alfred FIERRO, *Histoire et dictionnaire de la Révolution française 1789-1799*. Παρίσι 1987, σελ. 580. Η αναφορά περιέχεται σε επιστολή του από την 8η Ιουλίου 1790. Βλ. σχετικά Georg KNEPLER, ό.π., τόμος 2ος, σελ. 948.

των, όπως κατεξοχήν ο θάνατος προσωπικοτήτων της Επανάστασης, με προκαθορισμένο τελετουργικό τυπικό και διαδικασία. Την εμφάνιση, αλλά και την ταχύτατη διάδοση και καθιέρωση της επίσημης γιορτής ως χαρακτηριστικού κοινωνικού θεσμού της Επανάστασης βοήθησε αποφασιστικά η διαρκής αλλά και αυθόρμητη λαϊκή πρωτοβουλία και υποστήριξη. Υπήρχαν μάλιστα επίσημες γιορτές, η καθιέρωση και το τελετουργικό τυπικό των οποίων προέκυψαν από αυθόρμητη πρωτοβουλία του λαού, όπως κατεξοχήν οι ημέρες μνήμης των μαρτύρων της ελευθερίας – των λαϊκών ηρώων δηλαδή της Επανάστασης. Σύντομα όμως αναπτύχθηκε η τάση επίσημης καθολικής διοργάνωσης των γιορτών με προσδιορισμό του περιεχομένου και της έκτασης ενεργητικής συμμετοχής του λαού, καθώς και η τάση καθιέρωσης ενός επίσημου εορταστικού ημερολογίου και μιας ιεραρχίας με διάκριση γενικών και τοπικών γιορτών. Όλα αυτά απετέλεσαν παράγοντες περιορισμού των αυθόρμητων γιορτών, ενώ παράλληλα σε συγκεκριμένες περιπτώσεις οι επίσημες αρχές της Επανάστασης έφτασαν μέχρι και σε απαγόρευση λαϊκών γιορτασμών. Ο καθορισμός τελετουργικού τυπικού και η ανάθεση διοργάνωσης των επίσημων γιορτών σε καλλιτέχνες, όπως κατεξοχήν στον διάσημο ζωγράφο Νταβίντ (Jacques Louis David, 1748-1825), απετέλεσαν προϋποθέσεις για την εξέλιξη των Γιορτών της Επανάστασης σε μια ιδιότυπη και καθολική καλλιτεχνική εκδήλωση, όπου επιδιωκόταν η σύνθεση εικαστικής διαμόρφωσης, διάταξης και κίνησης στον χώρο, λόγου και μουσικής σε μια ενιαία αισθητική έκφραση με σαφείς πολιτικούς, κοινωνικούς και ιδεολογικούς συμβολισμούς και όπου εκτελεστές και θεατές ταυτίζονταν ως φυσικά πρόσωπα. Είναι βέβαιο ότι μεταξύ λαϊκής πρωτοβουλίας και επίσημης οργάνωσης των επαναστατικών γιορτών υπήρχε μια εντασιακή σχέση. Το γεγονός όμως ότι στην σύντομη ζωή αυτού του θεσμού εκτελεστές και θεατές των γιορτών ταυτίζονταν ως φυσικά πρόσωπα όχι μόνο στην εορταστική παράσταση αλλά και στην πολιτική ή στρατιωτική δράση, η οποία μέρα με την μέρα δημιουργούσε γεγονότα που με την σειρά τους έπαιρναν την θέση τους στην εορταστική παράσταση, διαφοροποιεί τις Γιορτές της Επανάστασης από μονοσήμαντα προπαγανδιστικές εκδηλώσεις της επίσημης επαναστατικής εξουσίας. Μετά τα γεγονότα της 9ης Θερμιδώρ και την ανακοπή των ραγδαίων ριζοσπαστικών εξελίξεων της πρώτης πενταετίας οι γιορτές άλλαξαν βαθμιαία χαρακτήρα και περιορίστηκαν. Μέχρι την εποχή της Υπατείας (τέλος 1799, 1800) όμως εξακολουθούσαν να αποτελούν σημαντικό συστατικό στοιχείο και θεσμό της κοινωνικής ζωής. Στα χρόνια της Υπατείας και πολύ περισσότερο της Αυτοκρατορίας όσες επετειακές γιορτές διατηρήθηκαν, πήραν την μορφή των γνωστών κι από την σύγχρονη εποχή στρατιωτικών παρελάσεων⁸.

Στις περιστάσεις και στο πνεύμα των γιορτών της δεκαετίας 1789-1799 έπρεπε να ανταποκριθεί η μουσική.

8. Βλ. Albert SOBOUL, ό.π., σελ. 358-374 και ιδιαίτερα σελ. 358 και 362.